

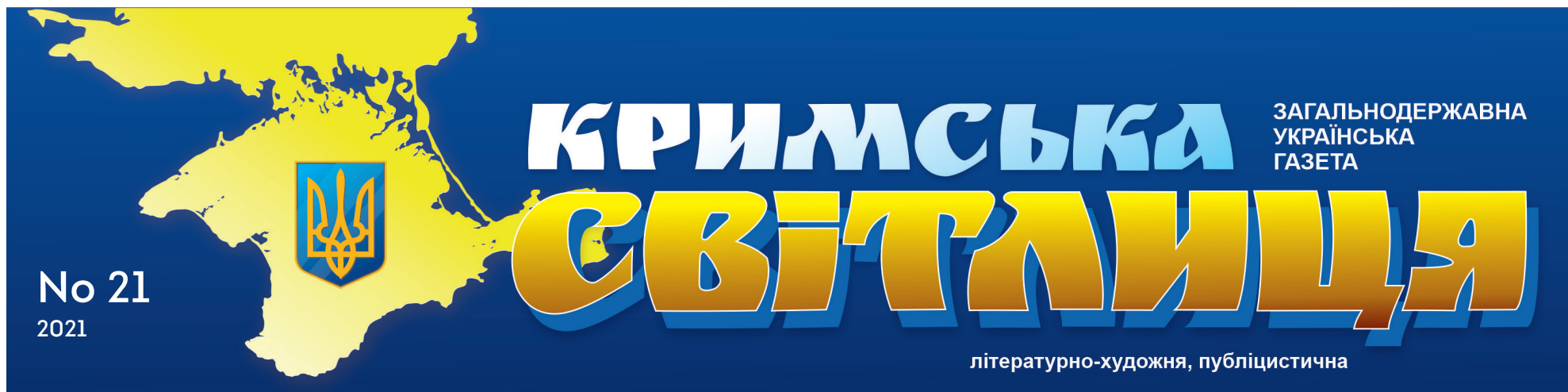
НАГАДАТИ ПРО В'ЯЗНІВ КРЕМЛЯ – АКЦІЯ «ПОРОЖНІ СТИЛЬЦІ» ВІДБУЛАСЯ У КИЄВІ ТА НЬЮ-ЙОРКУ

→ 3

ЕКСПЕРТИ «КРИМСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» ОБ'ЄДНАЛИСЯ У СПРАВІ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В КРИМУ

→ 4

ПОЛІТИКА НЕВИЗНАННЯ. ЯК ЗАХИСТИТИ ХЕРСОНЕС ВІД ОКУПАНТА?

НАГОЛОС

Концепція політики невизнання пов'язана з іменем посадовця Сполучених Штатів Америки Генрі Стімсона. У 1932 році Японія окупувала частину території Китаю. Генрі Стімсон, який на той час обіймав посаду державного секретаря США, видав ноту Японії та Китаю, що висловила реакцію США на такі неправомірні дії Японії.

**Надія ВАСЬКІВСЬКА,
Сергій МОКРЕНЮК,
ГО «Регіональний
центр прав людини»**

У документі йшлося про те, що США не визнаватиме жодних договорів «між Японією та Китаєм, які порушують права США, або угоди, на які США підписалися». Тобто йдеться про те, що треті держави не визнають неправомірне насильницьке набуття території.

Після того випадку США багаторазово використовували політику невизнання: не визнавали окупацію Радянським Союзом держав Балтії – Естонії, Латвії та Литви, не визнають вони й окупацію Росією Криму.

У сучасному світі «політика невизнання [...] перетворилася в обов'язок невизнання», про що влучно зауважив суддя Міжнародного суду справедливості Кшиштоф Скубішевський у справі Східного Тимору.

Тобто інші держави не просто мають право, а зобов'язані реагувати на порушення.

Початок нормативного закріплення політики пов'язаний із закріпленням обов'язку «утриматися від застосування чи погрози силою» «проти територіальної цілісності чи незалежності будь-якої держави» у статті 2 (4) Статуту ООН. Пізніше ухвалений під час Холодної війни Гельсінський заключний акт у статті 4 також містив заборону зміни території держави шляхом воєнної окупації чи інших прямих або непрямих силових заходів, що суперечать міжнародному праву. Ба більше, прямо встановлено, що «жодна така окупація чи набуття не буде визнано правомірним» (стаття 4).

Через півстоліття після ухвалення Статуту ООН Комісія міжнародного права ООН закріпила у статтях 40, 41 (2) статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння заборону визнавати правомірною ситуацію, яка виникла із серйоз-

ного порушення імперативних норм міжнародного права (однією із таких загальновизнаних імперативних норм міжнародного права є заборона агресії).

Крім цього, положення міжнародного гуманітарного права закріплюють незмінність статусу території внаслідок її окупації (стаття 4 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій).

Політика невизнання – це у багатьох випадках спільна реакція світової спільноти на неправомірні дії певної держави. Відповідно, приклади конкретних дій, які держава має вчиняти або утриматися від їх вчинення, найкраще аналізувати із резолюцій Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН.

Такі дії зачіпають різноманітні сфери суспільного життя. До переліку можемо віднести:

– заборону вступу в дипломатичні, консульські, торгові, вій-

ськові, культурні та інші відносини у цих сферах і розірвання вже наявних;

– утримання від будь-яких дій, які б сприяли та заохочували незаконний режим, відмову від забезпечення зброєю, пов'язаного обладнання та призупинення військової допомоги, припинення економічної, фінансової та технологічної допомоги;

– вжиття відповідних заходів, щоб забезпечити, що жодні дії, вчинені службовими особами та установами, не відповідали визнанню;

– припинення будь-якого членства або асоційованого членства, а також унеможливлення набуття членства, яке незаконний режим має у спеціалізованих установах ООН, та відхилення будь-яких прохань про членство від цього режиму;

– заборону всім фізичним та юридичним особам, що перебувають під юрисдикцією держав,

мати будь-які зносини, відхилення паспортних документів, виданих «незалежною державою»;

– припинення усіх відносин з юридичними особами, що перебувають у власності або під безпосереднім контролем держави;

– перешкоджання громадянам чи юридичним особам, які не під прямим контролем держави, від інвестування чи одержання концесій у держави та проведення детального вивчення та перегляд усіх двосторонніх договорів між собою та постраждалою державою, наскільки ці договори містять положення, якими вони застосовуються до окупованої території.

Якогось універсального переліку дій, який би можна було застосувати у кожній ситуації, не існує, кінцевий список визначають у кожному випадку окремо залежно від обставин.

→ 2

ПОЛІТИКА НЕВИЗНАННЯ. ЯК ЗАХИСТИТИ ХЕРСОНЕС ВІД ОКУПАНТА?

→ 1

НАГОЛОС

Політика невизнання щодо російської окупації Криму була закріплена ще у 2014 році як консолідована реакція міжнародної спільноти на російську окупацію. Зокрема, ООН у Резолюції Генеральної Асамблеї № 68/262 «Щодо територіальної цілісності України» закликала всі держави «утримуватися від дій, спрямованих на часткове або повне визнання порушення національної єдності та територіальної цілісності України, включаючи будь-які спроби змінити кордони України шляхом погрози або застосування сили чи іншими незаконними шляхами».

Європейський парламент засудив російську агресію у Криму «як серйозне порушення незалежності та територіальної цілісності міжнародного права», а також «вважає анексію Криму незаконною та відмовляється визнавати фактичне управління Росії на півострові» у резолюції (2014/2717(RSP)).

В обох випадках невизнання російської окупації Криму стало вираженням реакції цілої низки держав.

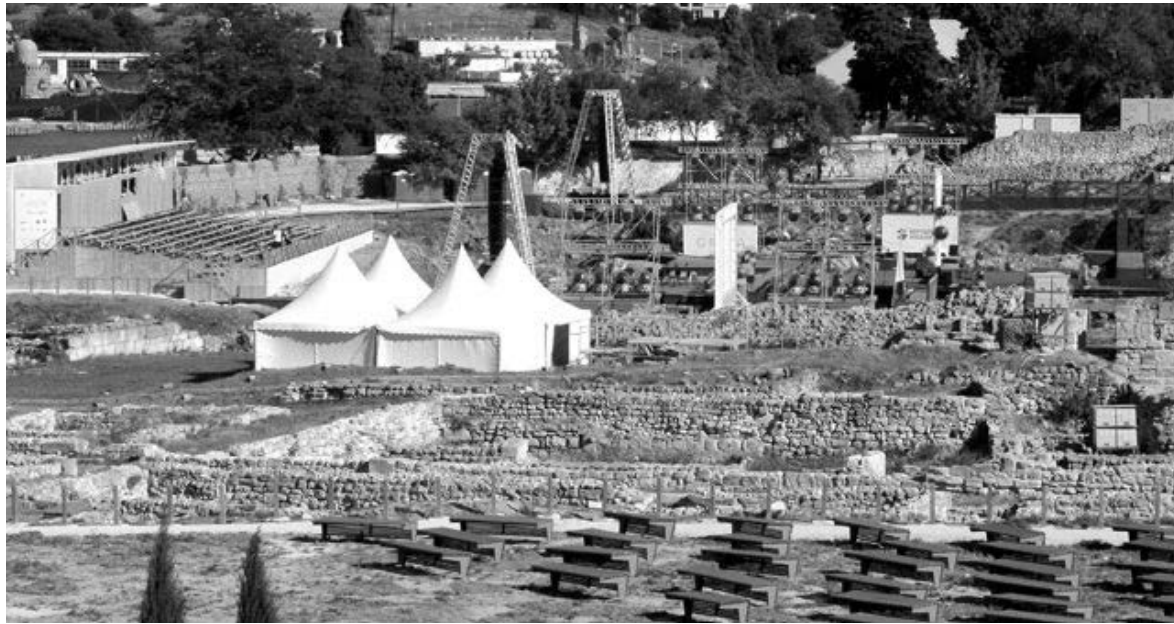
ЗНИЩЕННЯ РОСІЄЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХЕРСОНЕСА

Діяльність Російської Федерації після окупації Кримського півострова стала прикладом уже звичних для цієї держави практик.

Викривлення та привласнення Російською Федерацією чужої історії та культури як метод ведення війни разом із безкарністю за незаконні розкопки, привласненням та вивезенням за межі окупованої території культурних цінностей та іншою руйнівною діяльністю в сфері культурної спадщини має наслідком відчуття абсолютної безкарності за злочинну діяльність проти пам'яток культурної спадщини Російської Федерації у Криму.

Знищення та/або пошкодження об'єктів матеріальної культурної спадщини України у Криму набули масштабного характеру. Такі факти здебільшого є публічними та загальновідомими. Ба більше, діяльність зі знищення пам'яток реалізується через такі визначні національні заклади науки і культури РФ, як Державний Ермітаж та заклади Російської академії наук.

Окупаційна влада ігнорує думку місцевого населення,

Підготовка до проведення т.зв. «міжнародного музичного фестивалю» «Опера в Херсонесі» у 2018 році на території заповідника, внаслідок чого пам'ятка зазнала шкоди

Частина давньої вежі у Судацькій фортеці, що впала у листопаді 2015 року внаслідок розпочатого на території музею будівництва

інколи відверто порушуючи права людини (зокрема право власності), знищує унікальні пам'ятки археології, архітектури, паркового мистецтва та інші, які мають визначне історичне, мистецьке та наукове значення, а також є важливими з погляду естетики, етнології та антропології. Вимоги світової спільноти про припинення руйнівної діяльності в Криму також ігноруються Російською Федерацією.

Під загрозою знищення опинилася пам'ятка світової спадщини ЮНЕСКО «Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора», щодо якого російська влада реалізує плани, несумісні з його охоронним статусом, а також інші пам'ятки культурної спадщини, що включені до попереднього списку ЮНЕСКО (Судацька фортеця, Ханський палац тощо).

Експропріація пам'яток культурної спадщини та іншого майна, масштабні так звані археологічні

розкопки, знищення культурного шару через використання важкої будівельної техніки, хаотичне будівництво на території пам'ятки, вилучення археологічних артефактів з археологічних пам'яток та інші незаконні дії окупаційної влади на Херсонесі та його хорі, їхній характер та системність свідчать про умисний характер порушення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Українську пам'ятку культурної спадщини, що має світову цінність, Херсонес Таврійський та його хора, Росія знищує систематично та поступово.

ЯК ПРОТИСТОЯТИ ЗЛОЧИННОМУ ЗНИЩЕННЮ ХЕРСОНЕСА

Для того, щоб протистояти руйнівній політиці агресора, Україна має вживати цілий комплекс заходів. По-перше, важливо переслідувати у кримінальному порядку осіб, що дотичні до зни-

щення українських пам'яток у Криму. По-друге, варто впроваджувати та продовжувати санкційні заходи проти таких осіб. По-третє, працювати з нашими партнерами щодо запровадження ними санкційних режимів до таких осіб. Нарешті, необхідно звертатися до міжнародних судових інстанцій. Однак для ефективного та якнайшвидшого захисту своїх державних інтересів Україна має наповнити змістом та ефективно використовувати політику невизнання, яку було проголошено ООН та неодноразово підтверджено подальшими резолюціями ООН та документами ЄС, про що зазначалося вище.

Наповнити змістом у цьому разі означає сформулювати список дій (у зв'язку з руйнівною політикою щодо культурної спадщини на окупованому півострові), які, на думку нашої держави, є неприпустимими. Україні варто визначити дії, які є прийнятними. Чітко окреслити позиції і повідомити всій світовій спільноті, які саме дії ми будемо вважати порушенням нашого суверенітету, та довести цей перелік до відома інших держав.

Крім пунктів, які вже закріплені міжнародними документами (не визнавати належність Криму Росії, визнавати лише тимчасову окупацію, поважати територіальну цілісність України тощо), в контексті протидії руйнівній політиці РФ у сфері культурної спадщини, на нашу думку, Україна має співпрацювати з урядами інших держав, щоб закріпити в міжнародних документах або встановити в своєму національному законодавстві такі вимоги (заборони):

– припинити ділові, фінансові, культурні, наукові контакти з фізичними та юридичними особами, причетними до незаконних археологічних розкопок, будівництва на пам'ятках, а також

Наповнити змістом у цьому разі означає сформулювати список дій (у зв'язку з руйнівною політикою щодо культурної спадщини на окупованому півострові), які, на думку нашої держави, є неприпустимими. Україні варто визначити дії, які є прийнятними. Чітко окреслити позиції і повідомити всій світовій спільноті, які саме дії ми будемо вважати порушенням нашого суверенітету, та довести цей перелік до відома інших держав.

інших форм знищення чи пошкодження пам'яток культурної спадщини України в Криму, зокрема і щонайменше з такими закладами культури та науки РФ, як Державний Ермітаж, Інститут археології Російської академії наук (далі – РАН), Інститут історії матеріальної культури РАН, Інститут сходознавства РАН, Російське географічне товариство, Московський державний університет імені М. В. Ломоносова, Державний музей образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна;

– заборонити наукові, ділові відносини з установами (та їхніми співробітниками), у віданні яких перебувають протиправно передані об'єкти власності держави Україна у Криму – об'єкти матеріальної культурної спадщини України в Криму (пам'ятки культурної спадщини, сукупність пам'яток архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та культурних ландшафтів);

– заборонити наукові, ділові зносини із закладами культури та науки, створеними Російською Федерацією в Криму;

– перешкоджати туризму та еміграції до Криму, засуджувати будь-які форми колонізації (заселення) півострова;

– утримуватися від будь-яких форм співпраці з окупаційною адміністрацією Криму й інспірованими та підконтрольними їй інституціями й особами;

– кваліфікувати історичні та археологічні дослідження РФ на ТОТ Криму як «академічно недобросовісні», з відповідними негативними наслідками їх популяризації у сферах музейно-виставкової діяльності, наукових публікаціях, міжнародних наукових форумах;

– заборонити встановлення культурних/творчих та ділових зв'язків з громадянами РФ та інших країн, що брали участь у концертній, театральній, кінематографічній та іншій творчій

діяльності на окупованій території, а також встановити відповідальність за порушення цієї заборони.

Після домовленостей з іншими країнами та імплементації цих засад у конкретних міжнародних угодах Україна має здійснювати постійний моніторинг дотримання норм і правил на окупованій території, та через усі можливі дипломатичні та правові інструменти, зокрема «Кримську платформу», реагувати на факти їх недотримання.

Саме так має виглядати ідеальний механізм протидії нелегальним діям Російської Федерації. Однак на практиці ситуація виглядає інакше.

Наприклад, державна установа Російської Федерації музей Ермітаж здійснює незаконні археологічні розкопки на окупованій території Кримського півострова. У відповідь на такі дії Україна ухвалила рішення про застосування санкцій щодо Ермітажу в травні минулого року.

Водночас уже восени того ж 2020 року Ермітаж спільно й за кошти однієї із країн Європи проводить виставку предметів матеріального мистецтва, на якій презентує, зокрема, і предмети, які були виявлені раніше під час археологічних розкопок на території України.

Необхідність впровадження запропонованих вище вимог сформульована експертами підгрупи «Гуманітарна політика» експертної мережі «Кримської платформи».

Важливо, що вимога «наповнити змістом політику невизнання» у сфері захисту культурної спадщини вже закріплена актами органів влади України.

Так, рішенням Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики від 30 червня 2021 року Міністерству закордонних справ і Міністерству культури та інформаційної політики доручено сформувати офіційну позицію держави щодо елементів політики невизнання в зв'язку з пошкодженням та знищенням пам'яток культурної спадщини України в Криму, незаконним вивезенням культурних цінностей за межі окупованого півострова.

Наразі інформація про виконання рішення комітету в публічному доступі відсутня.

Відтак наповнення змістом політики невизнання є важливим завданням України в протидії руйнівній політиці РФ щодо нашої культурної спадщини в Криму. Водночас політика невизнання є потрібним інструментом для тиску на державу-окупанта, припинення подальших порушень наших національних інтересів, який, на нашу думку, недооцінений зовнішньополітичним відомством України.

НАГАДАТИ ПРО В'ЯЗНІВ КРЕМЛЯ – АКЦІЯ «ПОРОЖНІ СТІЛЬЦІ» ВІДБУЛАСЯ У КИЄВІ ТА НЬЮ-ЙОРКУ

АКЦІЯ

15 листопада на Софійській площі відбулася щорічна правозахисна акція «Порожні стільці» на підтримку українських політв'язнів у Росії та Криму, а також полонених на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Організатори події – Український ПЕН та Центр громадянських свобод.

Георгій ЛУК'ЯНЧУК

Ініціативи Міжнародного ПЕН-клубу з кінця 1980-х років 15 листопада світ відзначає День ув'язненого письменника, або День порожніх стільців (Empty Chair Day). Порожні стільці на правозахисних акціях цього дня стали символом авторів, які не можуть бути з нами через ув'язнення, переслідування, зникнення чи вбивство.

Метою заходу є нагадування українцям і світовій спільноті про справи наших громадян, незаконно ув'язнених у Росії та Криму за політичними мотивами, а також заклик до представників влади використовувати кожен нагоду для їхнього звільнення.

Цьогоріч у рамках глобальної кампанії #PrisonersVoice відомі письменники, журналісти, актори та музиканти написали листи за ручникам Кремля й зачитали їх під час акції на Софійській площі. В подальшому листи зі словами підтримки будуть передані політв'язням.

У Києві участь в акції взяли: письменник, президент Українського ПЕН Андрій Курков, акторка і телеведуча Наталя Сумська, акторка Римма Зюбіна, співачка Христина Соловій, журналістка, продюсерка Радіо «Культура» Ірина Славінська, письменниця і кінорежисера Ірина Цілик, журналісти Микола Семена та Осман Пашаєв.

Символічна інсталяція з порожніх стільців з іменами політв'язнів на площі стала черговим нагадуванням про тих, кого незаконно позбавлено волі на окупованих територіях України через їхні переконання чи професійну діяльність.

За інформацією Центру громадянських свобод, станом на сьогодні щонайменше 300 українців перебувають у полоні в ОРДЛО. У тюрмах Російської Федерації та Криму утримують близько 127

Акторка і телеведуча Наталя Сумська написала лист ув'язненому заступнику голови Меджлісу кримськотатарського народу Наріману Джелилу: «Ми віримо в те, що якийсь здоровий глузд налетить на голови тих, від кого залежить доля наших героїв»

Акторка і громадська діячка Римма Зюбіна з портретом і листом до ув'язненого під час виступу на акції

громадян України за політичними мотивами, з них – 89 кримських татар. Серед ув'язнених в окупованому Криму – колишній журналіст, перший заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу Наріман Джелил, журналісти Владислав Єсипенко та Олексій Бессарабов, а також громадянські журналісти Сервер Мустафаєв, Асан Ахтемов, Тимур Ібрагімов, Марлен Асанов, Сейран Салієв, Ремзі Бекіров, Руслан Сулейманов, Осман Аріфмєєтов, Рустем Шейхалієв та Амет Сулейманов.

Ведучими акції були виконавча директорка ПЕН-Україна Тетяна Терен і голова правління Центру громадянських свобод Олександра Матвійчук.

Голова правління Центру громадянських свобод Олександра Матвійчук у своєму виступі зазначила: «Дуже важливо за цими цифрами бачити реальних людей. Саме тому за кожної нагоди, на всіх українських і закордонних подіях, ми розповідаємо їхні історії. Бо за багатьма із цих історій відкриваються дивовижні характери та особистості, які здатні на самопожертву й допомогу іншим».

А виконавча директорка ПЕН-Україна Тетяна Терен, своєю чергою, зауважила: «Громадянська журналістика – це унікальний феномен, який виник у Криму після окупації півострова Росією. Коли після 2014 року всі незалежні медіа в Криму або були закриті, або були змуше-

Символічна інсталяція з порожніх стільців з іменами політв'язнів на площі стала черговим нагадуванням про тих, кого незаконно позбавлено волі на окупованих територіях України через їхні переконання чи професійну діяльність.

ні переїхати на материк, саме ці люди, громадські активісти, взяли в руки свої телефони і почали фіксувати те, що відбувалося на півострові. По суті, вони стали єдиним джерелом правди в Криму, за що їх позбавили волі і назвали терористами».

Аналогічна акція відбулася 15 листопада і в Нью-Йорку за участі колишнього політв'язня Кремля Станіслава Асєєва.

У жовтні в Києві також проходили акції на підтримку полонених та зниклих безвісти – «Нагадай про кожного» та «Свободу політв'язням Кремля».

Крім того, раніше Президент України повідомляв, що у Кремлі «гальмують» процес звільнення українських політв'язнів, зокрема кримчан, із російського ув'язнення.

Натомість так званий «глава» Криму Сергій Аксьонов стверджує, що на півострові немає політичних в'язнів. Міністр же закордонних справ РФ Сергій Лавров, своєю чергою, раніше зауважував, що розмови про порушення прав людини в окупованому Криму – це вигадка, а уповноважена з прав людини РФ Тетяна Москалькова заявляла про «міжнародну та міжконфесійну згаду» в Криму й надання допомоги корінному населенню.

ЕКСПЕРТИ «КРИМСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» ОБ'ЄДНАЛИСЯ У СПРАВІ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В КРИМУ

НА ЧАСІ

19 жовтня 2021 року в конференц-залі Будинку митрополита Національного заповідника «Софія Київська» відбувся надзвичайно важливий захід – фахове обговорення «Крим під владою геростратів», основна частина якого була присвячена Херсонесу Таврійському як пам'ятці всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Про це поінформувала кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, керівник Інкерманської експедиції ІА НАНУ Евеліна Кравченко.

Олекса БЕСКИД

Організаторами обговорення виступили ГО «Регіональний центр прав людини» та Національний заповідник «Софія Київська» за участі ГО «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім», ГО «Рада зовнішньої політики «Українська Призма» та Крайової ради українців Криму в межах діяльності групи «Гуманітарна політика» Експертної мережі Кримської платформи.

Під час заходу було обговорено актуальні питання щодо культурної спадщини Криму в період тимчасової окупації території України. Серед них: порушення плану управління пам'яткою «Стародавнє місто Херсонес та його хора» та стратегічні ризики; охорона та використання Судацької фортеці та інших окупаційних пам'яток у Криму; міжнародно-правові інструменти впливу та протидії деструктивним діям окупаційної влади щодо культурної спадщини України в Криму.

«Після окупації Криму Російська Федерація розпочала послідовну діяльність, результатом якої є експропріація майна нашої держави, сотні зруйнованих пам'яток культурної спадщини, вивезення культурних цінностей за межі окупованого півострова. Тому група українських експертів, до якої входять юристи, археологи, журналісти, перекла-

Учасники заходу під час його проведення

Експерти США та Польщі під час заходу

дачі, громадські діячі, політики та просто небайдужі громадяни, об'єднала свої зусилля, і в межах своєї компетенції ми долучилися до спільної справи захисту нашого національного надбання від окупанта. У нас є і кандидати наук, і студенти. Чесно кажучи, з деякими членами нашої команди я навіть ніколи не бачився, бо ми познайомилися та працюємо через інтернет», – зазначив представник організаторів заходу, голова ГО «Регіональний центр прав людини» Сергій Мокренюк.

В обговоренні взяли участь представники національних наукових і громадських організацій (ГО «Регіональний центр прав людини», ГО «КЦДКС «Український дім», Українська Гельсінська спілка з прав людини, Крайова рада українців Криму, Рада зовнішньої політики «Українська Призма», Фонд «Східна Європа», Національний заповідник «Софія Київська», Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Мистецький арсенал, Інститут держави і права ім. Корещького НАН України, Інститут археології НАН України), а також провідні світові вчені, археологи, пам'яткоохорон-

ці, які працювали в Херсонесі до окупації, правники, представники влади і церкви.

Важливо, що в обговоренні питань захисту Херсонеса та Судацької фортеці до заходу долучилися й представники іноземних закладів науки – Техаського університету в Остіні, Університету Адама Міцкевича в Познані – та представники Православної церкви України.

«Щира подяка нашим спікерам – професору Джозефу Картеру (Інститут класичної археології, Остін), професору Адаму Рабіновичу (Техаський університет в Остіні), професору Олені Кльоніній (Університет Адама Міцкевича в Познані), професору Анджою Бернадському (Університет Адама Міцкевича в Познані), доктору Тимурові Бобровському (Національний заповідник «Софія Київська»), владіці Клименту (ПЦУ), Максимові Тимочку (Українська Гельсінська спілка з прав людини), – зазначила під час заходу Евеліна Кравченко.

Крім того, були присутні заступниця міністра культури України Катерина Чуєва, директор департаменту МЗС Катерина

Смаглій, радник міністра у справах ветеранів Олександр Левченко та начальник управління нагляду за додержанням законів органами поліції Прокуратури АРК Сергій Турчин.

Організатори впевнені, що такі заходи вкрай необхідні для протидії загарбницькій політиці Російської Федерації щодо знищення і пошкодження пам'яток культурної спадщини України, які розташовані в тимчасово окупованому Криму.

Результатом фахового обговорення стали рекомендації уряду України, українським представництвам міжнародних урядових

Руйнівна політика Російської Федерації в Криму поставила під загрозу збереження та існування таких пам'яток, як «Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора», що внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також Судацька фортеця, що включена до Попереднього списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зазначені об'єкти, як і сотні інших пам'яток у Криму, перебувають під загрозою знищення.

населення військової переваги під час окупації чи активного збройного протистояння. Використання культурної спадщини (наземної і підводної) з метою пропаганди ідеології держави-агресора при цьому залишається поза діями регламентуючих документів, проте наслідком має знищення і пошкодження пам'яток, зміну їх концепцій, цільового призначення, нецільове використання тощо.

Однак, незважаючи на ці обов'язкові положення міжнародного права, Росія наполегливо проводить свою загарбницьку культурну політику на території Криму, яка вже завдала непоправних втрат для всіх народів, що населяють півострів. Упродовж останніх 5-ти років окупаційна влада здійснила безпрецедентні за своїми масштабами незаконні археологічні розкопки на Кримському півострові, зруйнувала під час будівельних робіт цілу низку цінних археологічних пам'яток, завдала непоправних втрат низці пам'яток історії та архітектури. Крім цього, влада РФ провадить нерозсудливу політику надання дозволів на будівництво, без урахування охоронних зон об'єктів культурної спадщини.

Мультикультурний характер Кримського півострова перебуває під загрозою у зв'язку з агресивними діями Російської Федерації щодо знищення культурних досягнень народів та поколінь, які проживали на території Криму, відображених в об'єктах матеріальної спадщини, що мають різноманітну цінність, та є унікальними й важливими свідченнями культури та самобутності цих народів і поколінь.

Факти знищення та/або пошкодження об'єктів матеріальної культурної спадщини України в Криму здебільшого є публічними та загальновідомими. Окупацій-

організацій, урядам інших країн, а також ЮНЕСКО, ІКОМОС, ІКОМ і неурядовим організаціям, які ми й публікуємо на наших сторінках.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ФАХОВОГО ОБГОВОРЕННЯ «КРИМ ПІД ВЛАДОЮ ГЕРОСТРАТІВ» ВІД 19 ЖОВТНЯ 2021 Р.

Крим є однією з найбагатших на культурні й, зокрема, археологічні цінності території Європи. Ці пам'ятки культурної спадщини залишені різними народами, як тими, що нині існують, так і тими, що вже давно зникли з етнічної мапи України.

З початком окупації Російською Федерацією ситуація на Кримському півострові кардинально змінилася. Відповідно до міжнародно визнаних законів і звичаїв війни, державі-окупанту, яка зайняла територію, заборонено привласнювати та знищувати культурні цінності, історичні пам'ятки, місця відправлень культових обрядів та об'єкти, які становлять культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досяг-

на влада ігнорує думку місцевого населення, інколи відверто порушуючи права людини (зокрема, право власності), знищує унікальні пам'ятки археології, архітектури, паркового мистецтва, підводні археологічні об'єкти та інші, які мають видатне значення з погляду історії, мистецтва, науки, а також історичного, естетичного, етнологічного та антропологічного погляду.

Уряд РФ публічно не визнає факту окупації Кримського півострова, ігнорує вимоги міжнародного гуманітарного права, привласнює об'єкти культурної спадщини України в Криму, використовує, управляє та розпоряджається ними як об'єктами права власності на свій розсуд та відповідно до свого розуміння культури та цінностей.

Руйнівна політика Російської Федерації в Криму поставила під загрозу збереження та існування таких пам'яток, як «Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора», що внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також Судацька фортеця, що включена до Попереднього списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зазначені об'єкти, як і сотні інших пам'яток у Криму, перебувають під загрозою знищення. Світове значення Херсонеса Таврійського, закріплене ЮНЕСКО, номінування Судацької фортеці до всесвітньої спадщини вимагає першочерговості дій щодо їх моніторингу і фактично визначає їх як приклад для створення системи протидії деструктивним діям держави-окупанта.

РЕКОМЕНДАЦІЇ УРЯДУ УКРАЇНИ, УКРАЇНСЬКИМ ПРЕДСТАВНИЦТВАМ МІЖНАРОДНИХ УРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, УРЯДАМ ІНШИХ КРАЇН:

1. Здійснювати системний моніторинг стану пам'яток культурної спадщини України в Криму, зокрема, пам'яток «Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора» та Судацька фортеця, документувати факти заподіяння шкоди цим об'єктам.

2. Системно оприлюднювати отриману за результатами моніторингу інформацію про стан збереження, охорони та використання відповідних об'єктів культурної спадщини.

3. За результатами моніторингу вжити заходів для застосування персональних обмежень (санкцій) до фізичних та юридичних осіб, які завдають шкоди культурній спадщині України в окупованому Криму. Розглядати санкційну політику як системний стратегічний інструмент у протидії руйнівній політиці держави-окупанта щодо культурної спадщини у Криму.

4. Здійснювати ефективне розслідування злочинів проти культурної спадщини, а також розглядати як неприпустимі будь-які офіційні ділові, фінансові, культурні, наукові контакти з причетними до зазначених порушень фізичними та юридичними особами, установами, у володінні яких перебувають протиправно передані культурні цінності України, а також зі створеними окупаційною російською владою в Криму науковими організаціями і закладами культури. Домагатися юридичної заборони відповідних контактів, а там, де це неможливо, сприяти запобіганню та припиненню іншими допустимими засобами відповідних контактів за винятком публікацій досліджень, здійснених до окупації, за умови зазначення в публікаціях офіційних назв українських організацій, що були сторонами домовленостей, договорів або грантів із метою дотримання авторських прав.

5. Всіма можливими засобами протидіяти, надавати належну правову та моральну оцінку діям фізичних та юридичних осіб, що здійснюють незаконні археологічні розкопки (наземні та підводні) на окупованих територіях України, привласнюють, знищують, пошкоджують та переміщують за межі України культурні цінності.

6. Визначати археологічні дослідження РФ у Криму, що не є нагально необхідними заради збереження чи обліку пам'яток, не лише як протиправні, а й як «академічно недоброчесні», з відповідними негативними наслідками їх популяризації у музейно-виставковій діяльності, наукових публікаціях, міжнародних наукових форумах.

7. Міністерству закордонних справ і Українському національному комітету ЮНЕСКО порушити перед ЮНЕСКО питання про внесення пам'ятки всесвітнього значення «Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора» до списку об'єктів під загрозою.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЮНЕСКО, ІКОМОС, ІКОМ, НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ:

1. Забезпечити постійний моніторинг стану та переміщення пам'яток культурної спадщини України в Криму.

2. З урахуванням світового досвіду, що мав позитивний результат щодо охорони культурної спадщини на окупованих територіях, утворити окремий орган (інститут спеціального доповідача) з моніторингу та документування фактів знищення та пошкодження об'єктів культурної спадщини України в Криму.

Фото – ІА «Голос Криму»

УКРАЇНА ПОВЕРНУЛА «ЗОЛОТО СКІФІВ» – ПОВЕРНЕ Й КРИМ!

ТИМ ЧАСОМ...

26 жовтня Українська держава зробила ще один крок до деокупації та реінтеграції Криму. Апеляційний суд Амстердама, де проходили слухання по суті у справі про належність колекції «скіфського золота», ухвалив рішення повернути експонати виставки «Крим. Золотий острів у Чорному морі» на територію суверенної держави Україна. Колекцію скіфського золота з музеїв, що залишилися на території тимчасово окупованого півострова, буде передано до Державного історичного музею України в Києві.

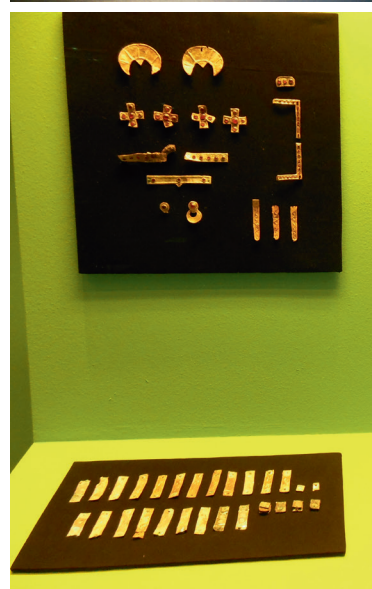
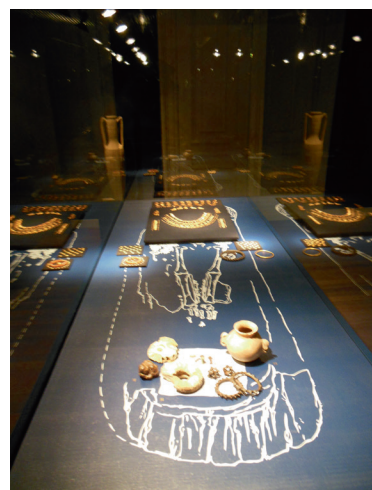
Георгій ЛУК'ЯНЧУК

Суд зазначив, що «хоча музейні експонати походять із Криму і в цьому сенсі також можуть розглядатися як спадщина Криму, вони є частиною культурної спадщини України», а також підтвердив, що «музейні експонати належать до Музейного фонду держави Україна». Рішення ухвалено на підставі конвенції ЮНЕСКО, згідно з якою художні цінності мають бути повернуті суверенній державі, що надала їх для тимчасової експозиції. Колекцію скіфського золота привезли у музей в Амстердамі на виставку ще до окупації півострова Росією.

Всі російські фейки, маніпуляції та спроби ввести суд в оману зазнали краху. Це велика перемога, бо питання збереження і повернення культурних цінностей є одним з пріоритетів на сьогодні. Це рішення важливе для України не лише з юридичної точки зору, а ще й тому, що вкотре доводить, що цивілізований світ бачить окупацію Криму.

Експерт закордонних справ України Павло Клімкін вважає, що «рішення суду – це юридичний та політичний прецедент того, що цивілізований світ ніколи не визнає ані окупації, ані її наслідків». «Після звільнення Криму всі зміни, які намагається здійснити Росія на окупованому півострові, будуть визнані юридично нікчемними», – підкреслює дипломат.

Чотири кримські музеї – Центральний музей Тавриди, Керченський історико-культурний заповідник, Бахчисарайський

історико-культурний заповідник і Національний заповідник «Херсонес Таврійський» – тепер мають право звернутися до Верховного суду Гааги у Нідерландах, щоб оскаржити рішення Апеляційного суду в Амстердамі. «Скіфське золото», доки триває судова тяганина, вже восьмий рік зберігається в музеї Алларда Пірсона в Амстердамі.

3 ІСТОРІЇ СПРАВИ:

У лютому 2014 року «скіфське золото» (колекція експонатів з понад 2 тис. предметів) використовувалося для оформлення виставки «Крим: золото і таємниці Чорного моря», яка проходила в Музеї Пірсона в Амстердамі. Виставка складається з колекцій п'яти музеїв, один з яких розташовується в Києві, а чотири – в Криму. Серед 500 експонатів виставки – артефакти зі скіфського золота, церемоніальний шолом, коштовне каміння і мечі стародавніх греків і скіфів.

14 грудня 2016 року Окружний суд Амстердама оголосив рішення у справі за позовом держави Україна до Музею Алларда Пірсона, визнавши, що музейна колекція виставки «Крим. Золотий острів у Чорному морі» підлягає поверненню на територію України, а саме в Київ (Національний музей історії України). Суд визнав, що предмети спірної музейної колекції є культурними цінно-

стями, які незаконно перебувають на території Королівства Нідерланди. Суд наголосив, що музейні артефакти належать державі Україна, яка має право вимагати повернення музейної колекції на підставі положень Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 р., зокрема і положень Імплементативного Акта, на підставі якого ця Конвенція була прийнята в Королівстві Нідерланди.

16 січня 2017 року представники кримських музеїв подали заяву про апеляційне оскарження цього рішення Окружного суду Амстердама.

11 березня 2019 р. Апеляційний суд Амстердама назвав орієнтовною датою винесення рішення у справі про «скіфське золото» – 11 червня, але потім термін було змінено на 16 липня. 16 липня Апеляційний суд Амстердама відклав винесення остаточного рішення у справі про «скіфське золото». У рішенні суду йдеться, що сторонам виділено 2 місяці для надання запитованої судом інформації, а вже потім суд розгляне справу далі. При цьому було також відхилено вирішальні позиції суду попередньої інстанції, який у грудні 2016 року ухвалив повернути всі предмети колекції України.

ПРИГОДИ ЗАПОВІТУ КУПЦЯ ТОНГУРА

КАРАЇМИ

Створення сільсько-господарського училища імені Веніаміна та Сарри Тонгур почалося з духовного заповіту. У 1893 р. пішов з життя Веніамін Бабакайович Тонгур, один з найбагатших караїмів Криму. Він народився в 1831 р. й усе життя прожив у Євпаторії й був, як сказали б американці, *self-made man*. Це визначення виникло й поширилося по інший бік океану в середині позаминулого століття, тобто саме тоді, коли син бідних батьків з роду Тонгур починав робити свої перші кроки в бізнесі.

Олександр ДЗЮБА

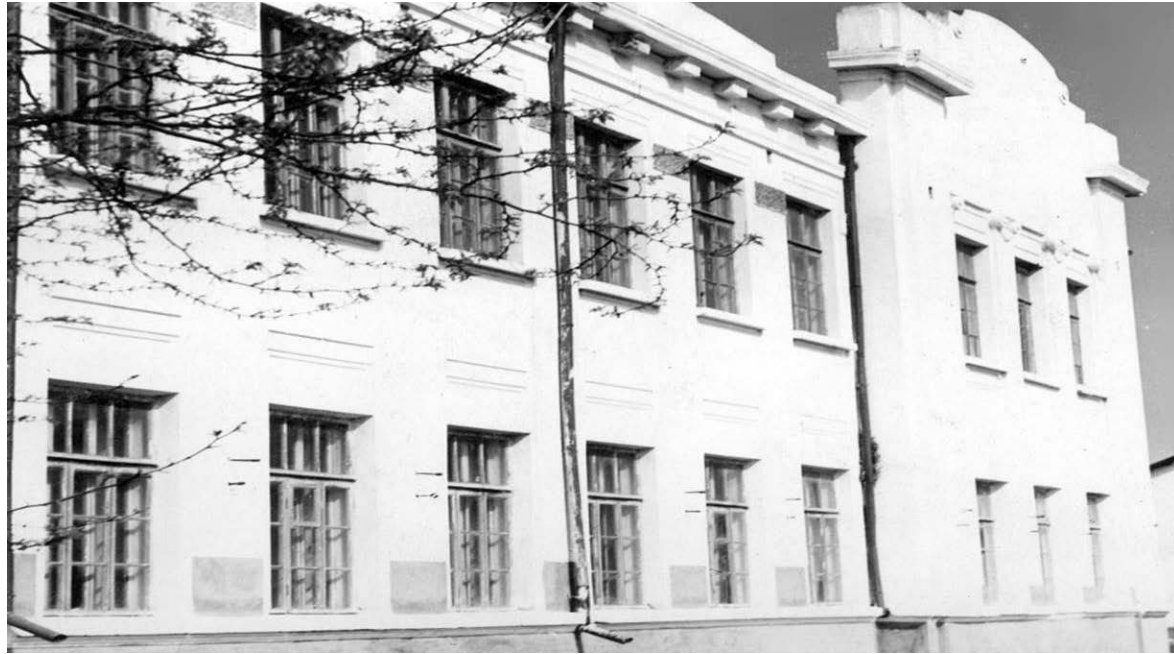
Веніамін Бабакайович був людиною підприємливою й енергійною, створив кілька соляних та сільськогосподарських підприємств, та й взагалі, багато чого досягнув у житті. Тонгур став одним з найбагатших караїмів свого часу, його статки становили близько двох мільйонів рублів.

Але про своє походження він не забував, піклувався про сиріт, ув'язнених та учнів гімназій, і намагався зробити трамплін для успішного життєвого старту наступних поколінь своїх одноплемінників. Тому заповідав значну суму – 43 тисячі рублів – на створення ремісничого училища в Євпаторії.

Але по його смерті з виконанням заповіту виникла проблема: ще раніше, у 1890 р., створювати ремісничі училища в Євпаторії заходився інший караїмський меценат, Шелома (Соломон) Коген. Когенівське ремісничі училище було відкрито в 1895 р., а виконавці заповіту Веніаміна Тонгура почали думати, як бути з покладеним на них зобов'язанням щодо виконання його останньої волі. І вихід вони знайшли.

Порадившись із представниками міського й земського самоврядування, спадкоємці та розпорядники заповіту Тонгура зупинилися на думці про використання його капіталу для заснування сільськогосподарської технічної школи, і направили клопотання про зміну заповіту по «найвищий дозвіл». Їхні клопотання у столиці задовольнили.

А поки йшло врегулювання питань із заповітом, капітал встиг значно зрости завдяки накопиченню відсотків. Лісовий депар-

Навчальний корпус сільськогосподарського училища

тамент міністерства землеробства, втім, згодився відвести під сільськогосподарську школу 500 десятин казенної землі неподалік Євпаторії, у селі Кара-Тобе, й виділити сім тисяч рублів на обладнання для школи.

Але несподівано виникла прикра перешкода: між двома міністерствами – народної освіти й землеробства розгорілася суперечка щодо того, кому має підпорядковуватися школа. Земство, розпорядники заповіту Тонгура та його спадкоємці встали на бік міністерства землеробства, й тоді виконавцям заповіту довелося вдруге клопотати про «найвищий дозвіл» на зміну заповіту; вони домагалися згоди євпаторійської міської думи на використання тонгурівського капіталу на заснування замість технічної сільськогосподарської школи агрономічної школи в Кара-Тобе. Євпаторійська дума з цією пропозицією погодилася одностайно.

Нарешті, питання передали для конкретного вирішення до земства, й справа рушила до щасливої розв'язки. На євпаторійських повітових земських зборах, які відбулися в 1912 р., серед інших були присутні впливові караїми – член повітової земської управи Мойсей Юфудович Айваз, а також гласні Семен Езрович Дуван та Абрам Ісаакович Нейман. Вони були відомими в місті громадськими й політичними діячами, а двоє останніх обіймали посаду міського голови Євпаторії – спочатку п. Дуван, після нього – п. Нейман.

На тих зборах було заслухано доповідь, в якій йшлося про заснування сільськогосподарського училища ім. Веніаміна та Сарри Тонгур, що має розташовуватися на 500 десятинах землі в Євпаторійському повіті. Ухвалили, що училище має складатися з чотирьох класів – трьох основних і четвертого додаткового,

Документи про капітал, що пожертвував В.Тонгур на заснування училища

та його метою є підготовка нижчого агрономічного персоналу. До першого класу могли вступати молоді люди, які закінчили двокласне сільське училище. При училищі мало бути влаштовано молочну ферму.

До програми училища входили як загальноосвітні предмети, так і спеціальні дисципліни з агрономії та тваринництва.

Учні, яких у цьому закладі було 80, вчилися на безоплатній основі.

Про училище піклувався наглядовий комітет, який складався з міського голови, караїмського гахама (згідно із заповітом В. Тонгура), трьох представників земства й одного – від департаменту землеробства.

Гроші на утримання навчального закладу надходили з кількох джерел – щорічно десять тисяч рублів – від департаменту землеробства, чотири тисячі – від євпаторійського повітового земства, тисяча – від таврійського губернського земства й 1300 рублів – відсотки із заповіданого В. Тонгуром капіталу.

Окрім спадщини Тонгура, на будівництво училища виділили кошти у розмірі 30 тисяч рублів Головне управління землеробства, й до них ще 60 тисяч у вигляді довготермінової позики під 4%.

На тих же євпаторійських повітових зборах 1912 р. було затверджено статут закладу, план та кошториси, а управи дано доручення прийняти від виконува-

Та колір часу стрімко змінювався. Невдовзі розпочалася зовсім інша епоха. Заснованому на гроші Тонгура навчальному закладу пощастило, він вдало вписався в нові реалії й не припинив існування у перші роки радянської влади, як це сталося з іншими караїмськими училищами Євпаторії. У 1921 р. тонгурівське училище стало сільськогосподарською професійно-технічною школою.

ча заповіту Тонгура заповіданий ним капітал та отримати субсидію від департаменту землеробства, а також клопотати у департаменту щорічну виплату в 10 тисяч рублів. Окрім того, було доручено укласти договір про відведення 500 десятин землі для училища, а також вибрати до наглядового комітету членів від земства. За пропозицією Дувана не забули подякувати телеграмою й головному керівнику землевпорядкування та землеробства І. І. Ігнатову, завдяки якому тонгурівське училище отримало матеріальну підтримку з боку казни.

Від слів незабаром перейшли до справи, і в 1915 р. будівництво навчального корпусу училища було закінчено.

Та колір часу стрімко змінювався. Невдовзі розпочалася зовсім інша епоха. Заснованому на гроші Тонгура навчальному закладу пощастило, він вдало вписався в нові реалії й не припинив існування у перші роки радянської влади, як це сталося з іншими караїмськими училищами Євпаторії. У 1921 р. тонгурівське училище стало сільськогосподарською професійно-технічною школою.

У 1932 р. сюди ж було переведено зоотехнікум з Джанкою, а в 1956 р. – ще й Чеботарський сільськогосподарський технікум.

Після депортації корінного народу Криму автентичну назву села Кара-Тобе було змінено на бляклий радянський топонім – Прибережне, й, окрім села, нову назву отримав розташований у ньому навчальний заклад.

У 1964 р. заклад об'єднали з Володимирським радгоспом, і він став називатися Прибережненським сільськогосподарським радгоспом-технікумом. Довкола старої будівлі вирости нові навчальні корпуси та гуртожитки. У пострадянський час технікум став аграрним коледжем. Незважаючи на численні реорганізації й зміни назви, там добре пам'ятають свою історію й шанують ім'я Веніаміна Бабакайовича Тонгура – людини, завдяки якій кримчани всіх національностей мають змогу отримувати важливу й потрібну професію.

Фото надані автором

ЛІКАРНЯ, ВІДОМА ВІД КРИМУ ДО АФГАНІСТАНУ

КАРАЇМИ

Крим не дарма називають світом у мініатюрі. У цьому маленькому світі є й аналог близькосхідного Мертвого моря.

Мойнакське озеро отримало свою назву від імені одного з тюркських племен – мойнаків. Водойма розташовується на західній околиці Євпаторії. Вона чималенька – завдовжки два кілометри, а завширшки близько 900 метрів. А от її середня глибина всього 45 см. Найбільша глибина не перевищує метра, тож з кінця в кінець озеро можна пройти пішки.

Олександр ДЗЮБА

Колись це була морська затока, яку оточували ліси та болота, але згодом між нею й морем утворилася піщана коса. Певно, її наміло штормами. Озеро здавна славиться своїми лікувальними грязями, його вода щедро насичена солями – концентрація солі там 150 г на літр води – це, щоправда, менше, ніж у Мертвому морі; там солі 280-330 г на літр. Легенда каже, що колись на березі Мойнакського озера відпочивав Геракл. Давні історики – Геродот, Пліній Старший, Клавдій Птолемей – у своїх творах згадували про цілющі грязі цих країв.

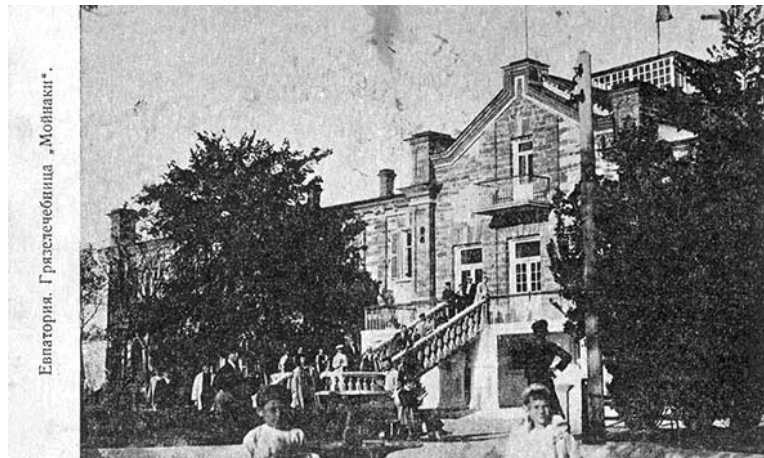
У другій половині XIX ст. Євпаторія стає курортним містом. Ті, хто приїздив туди влітку, все частіше почали звертати увагу не лише на морський відпочинок, а й на цілюще Мойнакське озеро. Одна біда: майже не було до кого звернутися за професійною порадою, як правильно і з користю для здоров'я використовувати цей скарб природи.

Саме у цей час за справу беруться два лікарі – Самійло Ісаакович Ходжаш і Сигізмунд Петрович Цеценевський. Хто ж були ці дві людини – ентузіасти грязелікування?

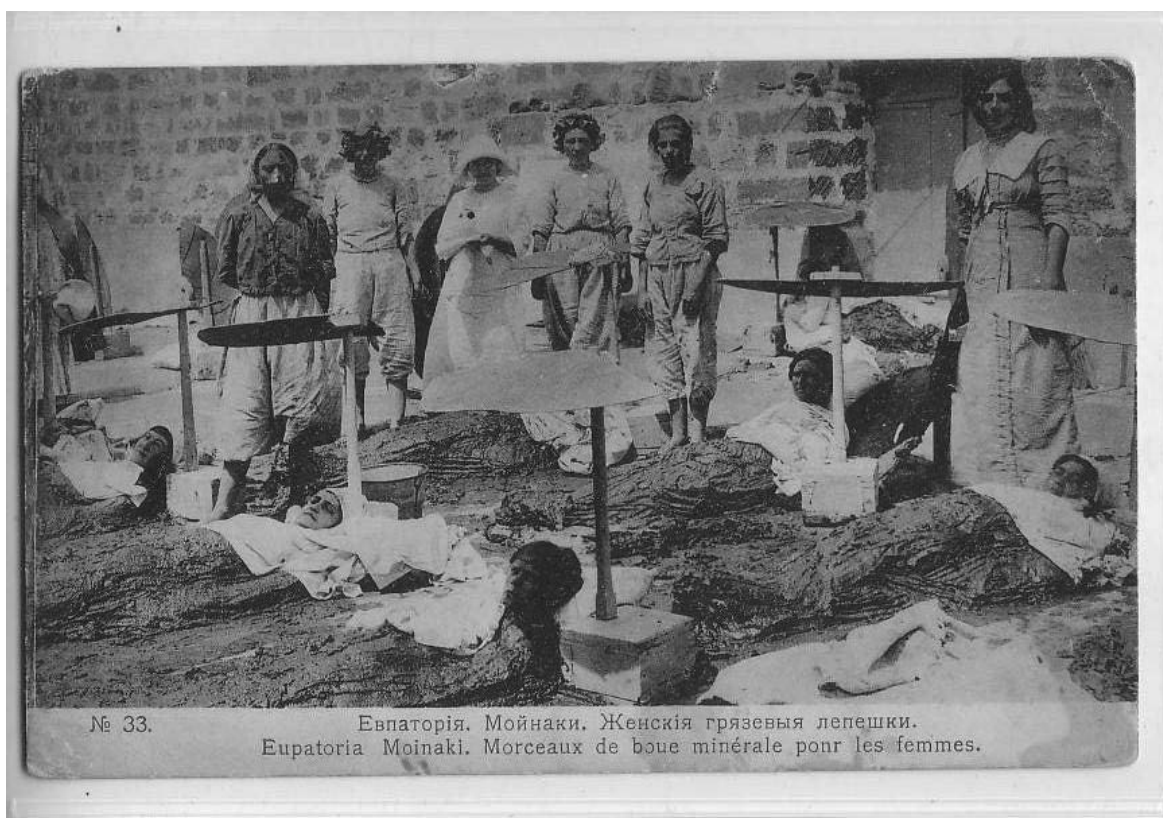
Самійло Ісаакович (Шемуель бен Ічхак) Ходжаш (1850-1910) – відомий у місті лікар. Він народився у караїмській родині в Євпаторії, закінчив Євпаторійське міське училище й Одеську гімназію. Вищу освіту здобув у Києві на медичному факультеті Університету Святого Во-

Лікар Шемуель бен Ічхак Ходжаш

Грязелікарня «Мойнаки»

№ 33. Євпаторія. Мойнаки. Женські грязеві лепешки. Eupatoria Moynaki. Morceaux de boue minérale pour les femmes.

Грязелікування в Мойнаках

лодимира. Брав участь у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр., де рятував життя поранених у шпиталях Галацу й Сістова (нині це болгарське місто називається Свиштов). Був нагороджений орденом Святого Володимира IV ступеня й бронзовою медаллю. Після закінчення війни лікар Самійло Ходжаш повернувся до рідного міста й працював у Євпаторійській земській лікарні.

Його колега, Сигізмунд Петрович Цеценевський (1846-1896), – колезький радник, євпаторійський повітовий лікар, професіонал своєї справи, знаний і шанований у Євпаторії.

Компаньйони вирішили, що добро не має пропадати, тож у 1884 р. взяли в довгострокову оренду (на сорок років) частину озера узбережжя. За умовами оренди після закінчення її терміну підприємці мали передати все ними зведене у власність міста.

На мойнакському березі підприємливі лікарі зводять лі-

карню, проект якої на їхнє замовлення виконав одеський архітектор Олександр Осипович Бернардацци.

Будівництво закладу коштувало партнерам 42 тисячі рублів. Його нинішня адреса – вулиця Полупанова, 30.

За два роки грязелікарня почала приймати перших пацієнтів. Дерев'яна будівля складалася з двох відділень – для чоловіків і жінок. Загалом там було 14 номерів і загальна зала. Перший же сезон роботи лікарні (а сезон у ній тривав з 20 травня до 20 серпня) засвідчив масштаб успіху: було відпущено близько 12 тисяч ропних ванн.

Восени 1886 р. було зведено кам'яний корпус. У ньому так само були чоловіче й жіноче відділення, куди були підведені водопроводи з гарячою й холодною ропою. Також у кожному з відділень було по загальній залі й десять номерів, по п'ять на відділення. У кожному номері була встановлена мармурова ванна, а у кожному залі

стояли по сім цинкових ванн. Було передбачено і майданчик для грязьових ванн під сонцем. Пропускна здатність лікарні була розрахована на двісті осіб на день.

26 травня 1887 р. була відпущена перша грязьова ванна. Того сезону клієнтами грязелікарні стали 343 людини. Курс лікування для пацієнтів тривав від трьох до чотирьох тижнів.

Згодом авторитетні медичні світила зі столиці визнали, що Ходжаш і Цеценевський стали основоположниками нового наукового підходу у лікуванні грязями.

На третій сезон діяльності лікарні там працювало 45 осіб: двоє лікарів – це, власне, були Ходжаш і Цеценевський, двоє фельдшерів, 26 робітників, 14 людей прислуги й доглядач. Робітниками були чоловіки, а штат прислуги комплектувався з жінок.

Кількість клієнтів закладу з року в рік стрімко збільшувалась. У 1890-х рр. лікарня при-

26 травня 1887 р. була відпущена перша грязьова ванна. Того сезону клієнтами грязелікарні стали 343 людини. Курс лікування для пацієнтів тривав від трьох до чотирьох тижнів. Згодом авторитетні медичні світила зі столиці визнали, що Ходжаш і Цеценевський стали основоположниками нового наукового підходу у лікуванні грязями.

ймала до шести тисяч гостей за сезон, тож для них було зведено двоповерховий готель на 44 номери, доба перебування в яких коштувала від півтора до трьох рублів. Там же був ресторан, а оточував будівлю мальовничий парк з фонтанами, один з перших парків, що прикрасили Євпаторію. Нинішня адреса готелю – вул. Франка, 30.

У 1892 р. для безперерійного забезпечення лікарні водою було зроблено артезіанський колодязь. У 1897 р. Мойнакському озеру «височайшим указом» було надано охоронний статус.

Вся ця розкіш зникла разом з іншими старорежимними надмірностями. Лікарню було знищено після захоплення Криму більшовиками, а озеро – засмічено. У травні-червні 1926 р. в одному з приміщень Мойнакської грязелікарні жив відомий радянський письменник Микола Олександрович Островський.

Лише у 1927 р. радянська влада заходилася організувати нову грязелікарню. Але, як то кажуть, це вже інша історія. Нині у приміщенні колишньої лікарні розташовані господарські служби санаторію «Батьківщина».

Пам'ять про лікарню Ходжаша й Цеценевського надовго пережила саму лікарню. Для декого навіть стала важливою частиною родинної історії.

У 1957 р. радянські керівники, напевно, були дуже здивовані бажанню високого гостя СРСР – короля Афганістану Захір-шаха – відвідати Євпаторію. Мабуть, ще більше вони були здивовані, коли, приїхавши до цього міста, король вирушив до Мойнакського озера й на його березі зробив намаз. Виявилось, що ще в 1910-х рр. його мати Парвар Бегум відвідувала лікарню Ходжаша й Цеценевського, де лікувалася від безпліддя. Лікування було успішним, і через багато десятків років син королеви не забув щиро подякувати за це Богу. Може, згадав він у своїй молитві й двох лікарів старої Євпаторії?

Фото надані автором

СТАВЛЕННЯ П. ВРАНГЕЛЯ ДО КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО РУХУ

ЯК ЦЕ БУЛО...

Продовження

Виконання всіх постанов Ради у справах кримських татар покладалося на Управління справами кримських татар. До відання Управління справами кримських татар входило керівництво трьома відділами: духовно-релігійним, культурно-освітнім та відділом з вакуфів.

Тетяна БИКОВА,
к.і.н., науковий
співробітник Інституту історії
України НАН України

Ао духовно-релігійного відділу належало: «1) всі духовні справи магометан Криму, а саме: про порядок богослужіння, про обряди, про запровадження духовних потреб тощо; 2) розгляд і вирішення за шаріатом у випадках, які визначені громадянськими законами, і порядком, вказаним цим же законом, справ про приватну власність, які виникають серед мусульман через заповіти і при розподілі майна, що успадковується; 3) розгляд і вирішення справ про неслухняність дітей батькам і справи про порушення подружньої вірності, при цьому Управління справами кримських татар у такому роді справ використовує як засоби впливу лише напучування та накладання духовного покаяння; 4) розгляд і вирішення справ розлучення та шлюбних, при цьому всі вимоги щодо майна, які мають місце при розриві шлюбу, підлягають розгляду загальних цивільних судів, окрім тих випадків, коло обидві сторони, які сперечаються, виявлять згоду на остаточний розгляд справи названим Управлінням; 5) питання, які стосуються особового складу духовенства і нагляд за його діяльністю; 6) відкриття нових мечетей і текіє* та скасування тих, що вже існують, коли в їх існуванні відпадає потреба; 7) випробування у знанні та правилах віри осіб, які вступають в духовні посади, і затвердження їх».

Мечеть дервішів. Азис, Бахчисарай. Нині не існує. Листівка початку ХХ ст.

До культурно-освітнього відділу належало: «1) завідування всіма конфесійними училищами (мектебами та медресе); 2) проведення випробувань та призначення вчителів до мектебе (хаджей) і медресе (мударисів); 3) заснування та утримання загальноосвітніх навчальних закладів у порядку загальних законоположень; 4) обговорення питань про культурно-освітні потреби татарського населення й проведення відповідних клопотань перед урядовими та громадськими установами; 5) видання книг, журналів і газет, а також посібників і керівництв для татарських навчальних закладів; 6) командировання представників в організовані відомством народної освіти комісії для проведення випробувань на звання вчителів та вчительок для татарських початкових народних училищ; 7) відкриття та утримання музеїв і піклування про збереження історичних пам'яток татарського народу на території Криму, які не мають загальнодержавного значення».

До відділу з вакуфів належало: «1) управління і завідування нерухомим вакуфним майном і капіталами за особливими правилами, які додаються до цих правил; 2) прийняття тільки-но заснованих вакуфів; 3) відчуження з дозволу Ради у справах кримських татар вакуфних земель через їх незначущість або незручність користування; 4) вимежування вакуфних земель, які складаються з надання загальної власності засобами, встановленими законом; 5) нагляд за цілісністю і збереженням вакуфів; 6) зберігання та витрати вакуфних сум; 7) піклування про покращення побуту безземельних татар, які мешкають на вакуфних землях; 8) ведення судових справ за повноваженнями Ради у справах кримських

татар; 9) складання всіх прибутково-видаткових кошторисів та рахівництво».

Особливі правила управління вакуфами, які були зазначені у пункті 1, полягали в тому, що тепер чітко регламентувалося, хто відповідає за все вакуфне майно (парафіяльні опікунські ради) та яким чином мають використовуватися ці кошти: «На утримання в порядку самих вакуфів; на ремонтування та утримання будинків мечетей, текіє та мектебів, до яких ці вакуфи приписані; на відновлення межових знаків вакуфних земель; на виплату податків і всіх зборів за вакуфне майно».

З викладеного вище можна побачити, що в документі були відображені правила національно-культурної автономії. Але водночас у проєкті був замаскований ще один аспект, який ховався у притаманній документу загальній проурядовій риторичі. Цей пункт змінював майже весь зміст документа: «Всі постанови Ради надаються головою Ради в копіях Таврійському губернатору... Якщо губернатор побачить, що якась постанова Ради у справах кримських татар не відповідає загальним завданням боротьби за відновлення державності, він призупиняє виконання цієї постанови»¹. Зміст слів «відновлення державності» в розумінні кримських татар набував цілком протилежного значення, ніж денікінська вимога «єдиної та неподільної». Серед нюансів, які прописували характер кримської національно-культурної автономії, ховалася однозначна вимога про відновлення національної держави кримських татар.

Незважаючи на сприятливе ставлення Врангеля до ідеї національно-культурної автономії кримських татар, він рішуче відмовився підтримати їхню вимогу відновлення державності. 8 жовтня (21 вересня) барон видав проєкт наказу, в якому зазначалося: «Ідучи назустріч бажанням татарського населення у справі устрою тих сторін його духовно-релігійного й побутового укладу життя, які істотно відрізняють магометан від іншого місцевого населення, і визнаючи справедливим надати кримським татарам права само-

Зміст слів «Відновлення державності» в розумінні кримських татар набував цілком протилежного значення, ніж денікінська вимога «єдиної та неподільної». Серед нюансів, які прописували характер кримської національно-культурної автономії, ховалася однозначна вимога про відновлення національної держави кримських татар. Незважаючи на сприятливе ставлення Врангеля до ідеї національно-культурної автономії кримських татар, він рішуче відмовився підтримати їхню вимогу відновлення державності.

врядування у сфері духовно-релігійній, культурно-освітній та завідуванні вакуфами, наказую: На зміну та доповнення чинних узаконень:

1) Ввести в дію Тимчасове положення про самоврядування кримських татар у сфері духовно-релігійній, культурно-освітній та завідуванні вакуфами.

2) Таврійське магометанське духовне правління та Комісію з упорядкування вакуфного в Криму майна ліквідувати, і справи названих установ передати органам самоврядування кримських татар...»².

Цей наказ мали затвердити після остаточного погодження з відповідними відомствами. Але налаштований проти надання кримським татарам права на автономію голова уряду Півдня Росії О. Кривошеїн доклав зусиль для того, щоб ані цей наказ, ані законопроект про самоврядування кримських татар не були схвалені урядом Півдня Росії³. Це було однією з причин посилення контактів керівництва Міллі Фірка з більшовиками.

Далі буде

* Текіє – місце, де мешкають дервіші.

1 Исхаков С.М. Мусульманская политика П. Н. Врангеля // Крым. Врангель. 1920 год / Сост. С. М. Исхаков. – М., 2006. – С. 193, 203-213.

2 Цит. за кн.: Мусульманская политика П. Н. Врангеля // Крым. Врангель. 1920 год / Сост. С. М. Исхаков. – М., 2006. – С. 197-198.

3 Зарубин А. Г. К истории Милли-Фирка (Национальной партии) // Крымский музей (Симферополь). – 1994. – No 1. – С. 44.

У НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ»

ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ: КОБЗАР, ЩО СПОЧИВ У КРИМСЬКІЙ ЗЕМЛІ.

Славетного українського кобзаря, віртуозного виконавця народних історичних пісень Євгена Адамцевича знає без перебільшення ціла країна – завдяки залишеному нам у спадок «Запорозькому маршеві», що часто лунає у програмах телебачення і радіо та на закордонних концертах українських митців, починає урочисті заходи в престижних залах. Під його ноти карбують крок воїни нашої армії і флоту на військових парадах. Починався ним і перший з'їзд Народного руху України. Та що казати – державну незалежність було проголошено Верховною Радою під цей марш: на той час державний гімн затвердженням іще не був.

Особливу пошану постать видатного бандуриста має серед кримських українців: саме під Бахчисараям він, потерпаючи від лютої недуги, провів свої останні дні, віддавши душу Богові, а тіло – кримській землі.

ГАЗЕТА «КРИМСЬКА СВІТЛИЦЯ»

Всеукраїнська літературно-художня і публіцистична газета Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 23715-13555P від 06.02.2019 р.

Засновники

Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка
Громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва «Український дім»

Видавець
ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»
Юридична адреса
Видавця:
03040, м. Київ,
вул. Васильківська, 1
Директор
Євген БУКЕТ
Головний редактор
Андрій ЩЕКУН
Дизайн та верстка
В'ячеслав ЮРЧЕНКО

Надруковано:
ФОП Хісамдінов А. Ю.

Редакція не завжди поділяє думки авторів публікацій, відповідальність за достовірність фактів несуть автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються. Редакція залишає за собою право скорочувати публікації і виправляти мову. Зміст газети поширюється на умовах ліцензії CC BY 3.0, якщо відсутні інші вказівки.

Передплата на газету
Передплатна ціна на 2022 р.:
на 6 місяців - 224,64 грн;
на рік - 449,28 грн.

У передплатній ціні враховано вартість доставки до вашої поштової скриньки і вартість оформлення абонементу.

Передплатний індекс

90269

Наклад 1000 прим.
Ціна договірна

